

Autor: prof. dr. sc. Željko Tanjić

Uloga i značenje Katoličke crkve u Hrvatskoj

Koje značenje i ulogu ima Katoličkoj Crkvi u Hrvatskoj? Odgovor na ovo pitanje nije nimalo lak jer se radi o pitanju na koje u hrvatskom društvu nije moguće dati jednoznačan odgovor. Mislim da bi se svi složili oko tvrdnje kako se, kada je u pitanju Katolička Crkva u Hrvatskoj, radi o najdugovječnijoj instituciji s neprekinutim postojanjem u kompleksnoj povijesti hrvatskog naroda, koji je veći dio svog povijesnog postojanja proživio u nametnutim državnim zajednicama, bez potpune neovisnosti, a Katolička Crkva je jedna od najvažniji institucija koja je skrivila za očuvanje njegovog nacionalnog i kulturnog identiteta. Kako ističe poznati hrvatski povjesničar, dugogodišnji profesor na američkom sveučilištu Yale Ivo Banac, «unatoč svim dvosmislenostima, Crkva je ostala glavnim moralnim arbitrom hrvatskog društva, bez obzira na to što su Hrvati, pa i Crkva, prečesto bili na objema stranama modernih podjela»¹. Sve što dalje proizlazi iz ove tvrdnje neće naići na suglasje raznih pogleda i stajališta o Katoličkoj Crkvi u Hrvatskoj. Raznim se hermeneutskim pristupima može čitati značenje i uloga Crkve u povijesti, ali i u sadašnjem trenutku Hrvatske. Moj će pristup, ne ulazeći u detalje povijesnih i inih rasprava o ovoj temi, započeti jednostavnom tezom: značenje i uloga Katoličke Crkve u Hrvatskoj, suprotno uobičajenom mišljenju, nije tako velika i snažna kako se ona, upućenom ili neupućenom promatraču, čini na prvi pogled. Ova teza može iznenaditi s obzirom na činjenicu da se i u najnovijem popisu stanovništva Republike Hrvatske 86,28% stanovnika izjasnilo katolicima.² Iako se u javnosti vodila živa rasprava o tome kako je katolika manje za 1% u odnosu na popis stanovništva iz 2001. mislim da je to zanemariv postotak s obzirom na mnoštvo drugih varijabli, a među njima i činjenicu da je u zadnjih deset godina u medijskom prostoru Katolička Crkva u Hrvatskoj bila iz opravdanih, ali često i neopravdanih, razloga izložena

¹ Ivo Banac, Hrvati i Crkva. Kratka povijest hrvatskog katoličanstva u modernosti, Svjetlo Riječi - Profil, Zagreb, 2013, str. 153.

² Usp. http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf

mnoštvu napada i kritika. Osim toga ova teza je suprotna onim stavovima koji se često čuju u dijelu javnosti i medija, a u kojima se govori o prevelikom utjecaju Crkve na društveni i politički život, koji često ide onkraj granice prostora sekularnog, laičkog i vjerskog. Tako se posebice ovih dana, kako smatraju neki komentatori, širi «moralna panika» da je u Hrvatskoj na djelu «konzervativna revolucija» posebice s obzirom na inicijativu Udruge «U ime obitelji» koja je skupila više nego dovoljan broj potpisa za raspisivanje referenduma o unošenju definicije u hrvatski Ustav po kojoj je brak zajednica muškarca i žene. Sve je to izazvalo veliku diskusiju u hrvatskoj javnosti. A stvarnost u mnogočemu izgleda drugačije. Još je za vrijeme vladavine konzervativne stranke HDZ prije nekoliko godina donesen Zakon o suzbijanju diskriminacije koji LGBTIQ grupe u Hrvatskoj koriste kao podlogu za podnošenje tužbi za bilo koju izjavu za koju smatraju da je diskriminatorna, Hrvatska još uvijek ima liberalan Zakon o abortusu donesen u komunističkoj Jugoslaviji 1978. godine, hrvatski se predsjednik izjašnjava kao agnostik, a predsjednik vlade kao ateist, kao i većina onih koji pripadaju hrvatskim političkim i kulturnim elitama. Postoji još cijeli niz primjera koji pokazuju da je Hrvatska u kraćem razdoblju prošla razvoj u sekularnom smjeru puno brže nego mnoge druge zemlje razvijene demokracije. Naravno, dok neki smatraju da se predaleko otišlo, za neke je to i dalje presporo, i jedni i drugi previđajući da Hrvatska, a time i Crkva u njoj živi situaciju koju bismo mogli nazvati «neistovremenost vremena». Što to znači? Premda dijelimo kronološko vrijeme sa svim drugima u Europi ne znači da smo u istovremenosti duha, razvoja, življenja. U dobru i u zlu. Pored navedenih primjera govor o malom utjecaju Crkve prvenstveno se odnosi na ona područja života koja u modernim društvima pokazuju stanje njihovog duha i izričaj su njihove kreativnosti: kultura, umjetnost, mediji, znanost pa i politika. Posebice u kulturi crkveni je utjecaj, osim ako se u obzir uzme retrospektivno-povijesni element, veoma slab. Kako ističe teolog Ivica Raguž «man kann sagen, dass die ganze Kultur in Kroatien völlig säkularisiert und antichristlich ist. Im Kommunismus war die Kultur ganz getrennt von der Kirche und von jedem christlichen Einfluss, so dass ganze Generationen, die heute in der kroatischen Kultur wirken und andere Generationen ausbilden, mit Indifferenz und oder sogar Aggressivität gegen die Kirche aufgewachsen und ausgebildet worden sind»³. Naravno, treba izbjeći zamku jednostranog i površnog okrivljavanja razdoblja komunizma za sve nedaće ne samo Crkve, nego i hrvatskog društva, ali

³ Ivica Raguž, Zwei Skizzen zur Neuevangelisierung in Kroatien, in: Korrespondenzblatt, Pontificium Collegium Germanicum et Hungaricum, Rom, 2011, s. 63.

ipak je jasno da je to razdoblje značilo potpuni prekid prisutnosti Crkve u kulturnom i javnom životu premda ne treba zaboraviti da je upravo u tom razdoblju kroz strategiju preživljavanja razvila jednu vrstu «protudruštva» koje je bilo bogato duhom, izdavačkom djelatnošću, pastoralnim aktivnostima na tragu zaključaka II. vatikanskog koncila. Lišena materijalne i druge moći najveći gubitak u tom vremenu nije bio gubitak imovine nego izgon iz javnosti što je Crkva usmjerila na rad i prisutnost među narodom te na taj način pokušala premostiti nametnuti joj jaz.⁴ No, devedesetih su se stvari brzo promijenile. Sanjana, ali i neočekivana sloboda koja je odmah bila prekinuta ratnom agresijom, donijela je mnoštvo prilika, ali otkrila i nesnalaženje Crkve u javnom prostoru, što s obzirom na dugogodišnju izolaciju i ne treba čuditi. Jedno od najvećih nesnalaženja Crkve u tom razdoblju odnosi si se na nerazlikovanje shvaćanja i uloge države i društva, premda se slažem da je u tadašnjoj hrvatskoj situaciji bilo važno dati prednost dimenziji stvaranja države kao okviru za oblikovanje društva.⁵ Sretna zajedno s hrvatskim narodom zbog ponovno osvojene neovisnosti, prolazeći kroz ratna zbivanja koja su u potpunosti odstranila sa javne scena neka pitanja kao što ono o lustraciji i sustavnog promišljanja odnosa spram komunizma, Crkva nije ni primijetila da su dotadašnji akteri koji su bili školovani i afirmirani u komunističkom okruženju odbacili teret brige oko države i nakon početnog nesnalaženja i povlačenja zapravo još više osnažili svoju prisutnost u društvu, medijima, kulturi, umjetnosti, znanosti, civilnom sektoru. Zamijenivši marksističku ideologiju raznim postmodernim filozofskim usmjerenjima, potpuno su ovladali društvenom, kulturnom i znanstvenom scenom iz koje zapravo nikada nisu ni otišli, minorizirajući pri tome svoju ulogu u komunističkom razdoblju ili jednostavno pišući nove biografije prilagođene zahtjevima vremena, prikazujući se prije svega kao ljudi kozmopolitskih stajališta lišeni svake uskogrudnosti, ponajprije nacionalne. Pri tome su dovodili u pitanje sve ono što je bilo vezano uz nacionalno: kulturu, tradiciju, identitet, proglašavajući ove odrednice premodernima ili protumodernima, šovinističkim, nacionalističkim i ksenofobičnim. Na sva ona pitanja kojima se Zapad bavio stoljećima, posebice od razdoblja prosvjetiteljstva naovamo i koja je razriješio u procesu formiranja nacionalnih država te u dugotrajnom suočavanju sa svojom prošlošću Hrvatska je, a time i Crkva u Hrvatskoj bila prisiljena tražiti odgovore u kratkom vremenu, a čini se da ni danas nije u potpunosti uspjela. Pitanje odnosa s prošlošću i dalje je polemično, pitanje

⁴ Isto, str. 62.

⁵ Ivan Rogić, Usp. Ivan Rogić, Tehnika i samostalnost. Okvir za sliku treće hrvatske modernizacije, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2000, str. 535.

Domovinskog rata, pitanje pomirenja i ratnih zločina, pitanje sjećanja, ekonomske zaostalosti, političke nezrelosti, sve se to sručilo na pleća pojedinaca i institucija od kojih Europa, a i svi koji teže boljem životu, traže da u kratkom vremenskom razdoblju poslože sve elemente zrelog, demokratskog, modernog društva što se već sa psihološke strane čini nemogućim, posebice u okolnostima agresije, procesa tranzicije i potpunog raslojavanja društva, a danas i u vremenu duboke krize cijele Europe. S te strane gledajući hrvatsko društvo živi nekoliko paradoksa. Ono je u sebi istovremeno, premoderno, moderno i postmoderno. U Hrvatskoj se, premda je posebice između dva svjetska rata poznavala sučeljavanja integrizama katoličkog, komunističkog i liberalnog tipa, dogodilo ono što je angažirani kršćanin i sociolog religije Željko Mardešić nazvao «Oktobrom prije Bastille» tj. dogodila se komunistička revolucija prije nego je stvoreno građansko društvo.⁶ Na tragu nekoliko valova modernizacije koji su se u tim razdobljima događali ni u Crkvi se nismo najbolje snašli.⁷ Neki smatraju da je neovisnost u određenim crkvenim krugovima bio povod za retradicionalizacijom i za osnaživanjem političkog katolicizma nasuprot koncilskom kršćanstvu s opasnošću da se i zdrava ideja govora o važnosti nacionalne države kompromitira nacionalizmom.⁸ Stoga Mardešić govori da je paradoks modernog hrvatskog društva osnaženje dviju odrednica sa premodernim značajkama: katoličkom i komunističkom, koje su obje u bitnom obilježene feudalnim elementima. Pri tome ne treba zaboraviti da su najveću korist u procesu tranzicije imale bivše komunističke elite i tehno-menađerske skupine koje u svom profilu odgovaraju onom tipu hrvatske elite koju Ivan Rogić naziva nagodbenjačkom i rentijerskom. Po mom mišljenju ni u analizi značenja i uloge Crkve u današnjem hrvatskom društvu ne smije se zanemariti ove važne uvide. Hrvatske su elite oblikovane ne u kontekstu kršćanskog pa ni liberalnog kulturnog kruga nego na izdancima umirućeg komunističkog sustava koji je preživio u kulturi i njenom utjecaju na društvo i koji danas, iako se kune u modernitet i postmodernitet svojim mentalnim i duhovnim sklopom na tragu egalitarnog sindroma i ne mireći sa stvaranjem hrvatske države zapravo sprječava modernizaciju hrvatske države i društva. Ne shvaćajući važnost upravo svih ovih koordinata u svom djelovanju i u navještaju i svjedočenju Evanđelja i zadovoljavajući se činjenicom postojanja hrvatske države Crkva je iz prisilnog egzila prešla u neku vrstu «dragovoljnog

6 Usp. Željko Mardešić, Rascjep u svetome, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007, str. 795-814.; Željko Mardešić, Oktobar prije Bastille, u: Obnovljeni život, 45 (1990) 4, str. 217-218.

7 Usp. Gordan Črpić, Mogućnost i poteškoće modernizacije hrvatskog društva u perspektivi Mardešića, Rogića, Županova, u: Nova prisutnost, 9 (2011) 2, 375-390.

8 Usp. Željko Mardešić, Rascjep u svetome, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2007, 847-886.

egzila» iz društva. Taj je «dragovoljni egzil» plod potpunog nestanka kulturne, društvene i političke elite koja bi nadahnuta kršćanskim vrijednostima dala svoj doprinos oblikovanju i razvoju hrvatskog društva u njegovim različitim dimenzijama te plod nerazumijevanja i nesnalaženja same Crkve kada je u pitanju područje kulture, društva i uopće načina sudjelovanja u životu demokratskog društva. Često je u ovih zadnjih dvadeset godina Crkva upravo ovoj važnoj dimenziji poslana i djelovanja posvećivala nedovoljno pažnje. Upravo je zbog toga Crkva često i s pravom kritizirana. To je sigurno jedan od razloga zašto se govori o neprimjerenom utjecaju Crkve na javni i politički život, o nepravednim ugovorima između Vatikana i Hrvatske, o nacionalizmu Crkve u Hrvatskoj, njenoj konzervativnosti, prevelikoj vezanosti uz politiku i nesposobnosti prilagodbe modernom vremenu. Ipak, uz sve krize koje prolazi Crkva ne samo da je sačuvala nominalan broj svojih pripadnika nego i dalje po svim relevantnim istraživanjima uživa veliko povjerenje hrvatskih građana i to je njen najveći utjecaj.⁹ Iako se može kritizirati s različitih strana, njena pastoralna praksa koja je i dalje zadržala elemente tradicionalnog i sakramentalnog obilježja izmiješanih s mnoštvom inovativnih elemenata posebice u radu s mladima koje je Crkva još uvijek u stanju okupiti i motivirati i dalje pokazuje kako kombinacija tradicionalnog i modernog nije u potpunosti promašen model. Crkva u Hrvatskoj se može označiti kao tradicionalna, ali ona nije konzervativna na način nekih grupa i zajednica koje se javljaju na Zapadu. Taj tradicionalni katolicizam pokazuje i veliku razinu pluralnosti koja se očituje i u području crkvenih medija, društvenog pa i političkog djelovanja nekih svećenika, različitih tendencija u duhovnosti i teologiji, od onih koji su na tragu teologije oslobođenja, političkih teologija pa čak i gender studija sve do marginalnih skupina onih koji se suprotstavljaju II. vatikanskom koncilu. Nedostatak teološkog vrednovanja i prosudbe svega onog što se čini nadomješta se još uvijek masovnim okupljanjima i posebice karizmatskim i drugim pokretima. Svakako bi bila poželjnija jasnija i više ciljana upotreba materijalnih dobara Crkve, posebice kada je u pitanje područje školstva i kulture, pa i smislenih socijalnih projekata, premda u tom području Crkva čini više od onoga što se u javnosti govori, a o čemu isto tako vlada prijepor u hrvatskom društvu. U dijelu medija i javnosti Crkva se prikazuje kao bogata i neosjetljiva za socijalne probleme te kao ona koja dobiva velika sredstva iz državnog proračuna. To se često koristi kao argument protiv njene vjerodostojnosti

⁹ Usp. Josip Baloban (ed.), *In search of identity: a Comparative Study of Values: Croatia and Europe*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb, 2005.

zaboravljajući ili svjesno iskrivljavajući činjenice da Crkva dobiva nadoknadu za oduzetu imovinu u doba komunizma, pitanje koje ni danas nije u potpunosti riješeno, a koja se koristi za tri temeljne namjere: uzdržavanje klera, izgradnja novih objekata i Caritas koji djeluje na svim razinama i koji je prepoznat kao važan dio crkvenog života i djelovanja. Pri tome se govor o uzdržavanju klera pretvorio u tezu da svećenici dobivaju plaće iz proračuna, što nije točno jer oni i dalje žive od izravnog doprinosa vjernika svojih župa s tim da biskupski odrinarijati isplaćuju iz dobivenih sredstava pomoć onim svećenicima i župama koji ne mogu isplatiti svećenicima nagradu koja im je određena na razini metropolija. Dva najveća prijepora odnose se na odnos Crkve prema Domovinskom ratu i prema Europe. Od strane posebice medija i dijela intelektualne i kulturne elite Crkve je u tim područjima proglašena uskogrudnom i isključivom što isto tako ne odgovara stvarnosti i činjenicama. U tim pitanjima u Crkvi postoji pluralnost stavova s tim da je i biskupska konferencija u više navrata i kroz više dokumenata kao i kroz izjave pojedinih biskupa podržala ulazak Hrvatske u Europsku uniju pri tome se ne libeći iznijeti i kritičke stavove i promišljanja s upozorenjima o mogućim negativnim posljedicama toga ulaska, što smatram veoma dobrim pristupom s obzirom na podijeljena mišljenja o tom pitanju i među hrvatskim teolozima.¹⁰ Kompleksno pitanje odnosa prema Domovinskom ratu moguće je različito iščitavati, a meni se čini važnim istaknuti jednu dimenziju: ako imamo u vidu mnoštvo sukoba na Zapadu, posebice II. svjetski rat i proces pomirenja između Njemačke i Francuske koji je tvorio temelj za razvoj poslijeratne Europe onda treba imati na umu da je i taj proces tražio vrijeme i putove događanja pomirenja čemu je Crkva dala snažan doprinos. Tako je i u Hrvatskoj. Ne smije se zaboraviti da je Hrvatska bila snažno izložena agresiji i da Crkva u Hrvatskoj ne može prihvatiti tezu koja se tako često provlači i u mnogim crkvenim krugovima na Zapadu da se radilo o etničkom ili građanskom ratu. Radilo se o agresiji koju je potrebno definirati, agresiji u kojoj su zločini počinjeni sa svih strana, ali nisu svi bili jednako uzrok ratu kako se pokušava iznivelirati. Crkva podupire snažno proces pomirenja koji uz čišćenje spomena ne smije izgubiti dimenziju traženja povijesne istine o onome što se dogodilo, izvan okvira političkih dogovora. Oni koji kritiziraju Crkvu da nije dovoljno učinila na tom području treba podsjetiti ne samo na zalaganje biskupa oko tih pitanja nego i na činjenicu koja je isto tako snažno oblikovana djelovanjem Crkve, a to je da je odmah nakon rata proces pomirenja i povratka, uz sve poteškoće i nevolje kojih ima i danas i

10 Usp. Nikola Bižaca, Europska Unija i politički pluralizam katolika, u: Crkva u svijetu, 40 (2005) 3, 275-278.

kojih će se još dugo biti išao bez velikih sukoba. I u tom području kao da se nema vremena. Sve se mora odmah napraviti, a Crkva opominje da brzina i površnost u tom procesu koji zahtjeva i proces žalovanja, opraštanja i pomirenja traži strpljenje, ali i građenje na istini kako bi se izbjegle još veće tragedije u budućnosti. Ostaje za vidjeti kako će Crkva u svim ovim procesima, svjesna svog malog utjecaja na elite u Hrvatskoj i s druge strane i dalje velikog ugleda u narodu, djelovati u Hrvatskoj koja je sada dio Europske Unije.

Autor polazi od teze kako je utjecaj Crkve u Hrvatskoj manji od onoga što se govori i piše posebice u dijelu utjecaja na procese u kulturi, medijima, znanosti i politici. Zbog komunizma, a i vlastitog nesnalaženja u prvim godinama demokracije Crkve nema utjecaja na razne hrvatske elite, dok je istovremeno zadržala ugled među narodom.